ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію (монографію)

Синявської Лесі Іванівни

«Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії», подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література (035 – Філологія)

Актуальність теми дисертаційної роботи

Активне звертання літературознавців до питань комунікації, без сумніву, є однією з актуальних проблем вітчизняного літературознавства. Рецензована робота є на часі, це наукова рецепція тих міждисциплінарних гуманітарних викликів, котрі актуалізувалися упродовж останніх десятиліть. Зацікавлення літературознавців феноменом комунікації сприяло появі нових об'єктів досліджень у цій царині. Драматургічний текст як складник художнього дискурсу у процесі спілкування став об'єктом дослідження та уваги багатьох вчених у різних галузях знання (літературознавства, лінгвістики, психології творчості, театрознавства), що охоплюють широкий спектр знань, присвячених його вивченню.

Дослідження Лесі Іванівни Синявської поєднує розгляд певного кола теоретичних проблем драматургії з історико-літературними роздумами та висновками та є інтерпретацією драматургічних текстів українських письменників кінця XIX – початку XX століття з погляду комунікативістики, унаслідок чого літературні тексти розглянуто в межах комунікативного дискурсу.

Цікавим і обґрунтованим, на нашу думку, є пропонований у монографії дисертантки новий напрям вивчення драматургічного тексту як комунікативного висловлювання, реалізації авторських комунікативних стратегій та інтенцій, відтак їхньої класифікації та виокремлення, постає новим, актуальним та перспективним у контексті досліджень сучасної вітчизняної гуманітаристики.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дослідження Лесі Синявської полягає в тому, що авторка вперше аналізує драматургічний текст з погляду реалізації в ньому комунікативних стратегій, які функціонують як на змістовому рівні, так і на рівні форми та жанру твору. Вперше такий науковий інструментарій застосовується для розгляду класичних творів української драматургії. Аналіз драматургічного тексту у такому ракурсі, без сумніву, допомагає вирішенню наукової проблеми – виявлення особливостей розвитку української драматургії кінця XIX — початку XX ст.

У рецензованій роботі Синявської Л. І. драма досліджується як різновид висловлювання, завдяки чому мовець (а за ним і автор) доносить свої інтенції до реципієнта (читача /глядача). Драма логічно сприймається та потрактовується як багатофункціональне висловлювання, що є засобом впливу і досягнення комунікативної мети в персональному мовленні, водночас забезпечуючи комунікацію автора з читачем. Дисертантка простежує комунікацію у драматичному тексті простежується дисертанткою на внутрішньо текстовому рівні (персонажне мовлення, невербальна комунікація, ремарки) та на рівні «зовнішніх комунікантів»: адресанта та адресата тексту.

Матеріал дослідження становить корпус драматургічних текстів авторів театру корифеїв, Лесі Українки, Я. Мамонтова, Олександра Олеся, Л. Старицької-Черняхівської, В. Винниченка, Остапа Вишні, драматургів «другого ряду»: Л. Улагая-Красовського, Є. Кротевича, Гака.

Відповідно до мети роботи, яка полягає в дослідженні комунікативних стратегій української драми межі XIX -XX століття, висвітленні особливостей їх функціонування та естетичної результативності, вирішено ряд завдань, серед яких – характеристика та класифікація комунікативних стратегій різножанрових драматичних творів означеного періоду, аналіз форм, способів мистецької комунікації на текстуальному рівні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Структура дослідження вмотивована, логічна, відповідає поставленій меті та завданням. Дисертантка глибоко осмислює та аналізує поставлені теоретичні питання та проблеми у розділах роботи.

Художні твори українських драматургів помежів'я XIX - XX століття проаналізовано в контексті пропонованої методології. Констатуючи дослідницьку зрілість і послідовність аналізу творів українських драматургів означеного періоду, варто наголосити на доволі вдалій авторській рецепції теоретичного доробку Лесі Українки, Я. Мамонтова, М. Вороного, що дає змогу під іншим кутом оглянути здавалось би всім відомі питання та проблеми.

В роботі залучено значний пласт текстового матеріалу: від творів корифеїв українського театру до драм-перекодувань та ремейків 20-х рр. XX століття; від реалістичних, соціально орієнтованих (народницьких) драм кінця XIX століття до експериментів модерністського та авангардного плану, коли серйозне ставлення до традиції замінюється карнавалізацією та іронічно-гротескним зображенням.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У першому розділі **«Драма як різновид комунікації»** проаналізовано підходи до вивчення комунікації, специфіку драматургічного тексту, його будову, запропоновано модель, що відтворює структуру спілкування у п'єсі. Розглядаючи його як складник комунікації загалом, авторка представляє визначення комунікації та окреслює її функції. Презентовані в роботі загальнотеоретичні та міждисциплінарні положення акцентують увагу на специфіці комунікації у драматургічному тексті. Нам імпонують такі теоретичні узагальнення: «діалогічність з культурно-історичного погляду передбачає занурення комунікантів і тексту в культурний код, який розгортається у часі та просторі. Адресант і адресат породжують та декодифікують текст, з одного боку діалогізуючи з буттям, з іншого – з семіосферою мистецтва, літератури, культури» (с. 41) .

Різнопланово осмислюючи визначення тексту драми, авторка аргументувала власні дефініції цього поняття та з'ясувала специфіку реалізації комуніка-

тивних стратегій української драми кінця XIX - початку XX століття на вербальному та невербальному рівнях.

Дослідниця детально проаналізувала роль міміки, жестів, просодичних засобів у драматургії В. Винниченка («Закон», «Гріх», «Чорна Пантера та Білий Ведмідь»). Слушними видаються судження Л.І.Синявської про драматургію жестів, що «відтворює внутрішньо текстовий мотив гри, який виступає структурно-композиційним чинником твору та реалізує авторську комунікативну стратегію успішності комунікації з читачем, глядачем шляхом декодування невербально поданої інформації» (с.59). Авторка розглянула ремарку у п'єсах Лесі Українки, Л. Старицької-Черняхівської, Я. Мамонтова з позиції комунікативно-змістової стратегії драми.

У другому розділі **«Олітературнення» як комунікативна стратегія межі століть»** доволі детально проаналізовано феномен цього явища в українській драматургії означеного періоду.

Дисертантка відзначає новаторство функціонування поетичного слова у драматичних поемах Лесі Українки, аналізує внесок поетеси у розробку фундаментальних питань історії української драматургії, появи «нового театру» як своєрідного культурно-історичного явища межі століть. Міркуючи над особливістю драматургічних текстів початку XX століття, Леся Іванівна аргументовано вказує на його палімпсестність, де драматург сам постає як «своєрідно сконструйований суб'єкт тексту» (с.79), відтак відбувається зміна комунікації на рівні форми. «Алюзії, трагізм і приреченість буття, відкритість та дискусійність твору забезпечують, у свою чергу, використання вічних тем і мотивів у сюжеті п'єси, що є реалізацією змістової комунікативної стратегії «олітературнення» української драматургії межі століть» (с.87).

Третій розділ **«Текстуалізація драматичного мислення як комунікативна стратегія»** присвячено аналізу комунікативної стратегії текстуалізації п'єс означеного періоду, комунікативної тактики відтворення умовності репрезентованої картини світу за допомогою прийомів очуднення, відсторонення, авторської присутності у тексті твору.

Окрім доброї теоретичної аналітики інтертексту, Леся Іванівна вводить категорію «український надтекст» (с. 130), апелюючи до драматичних поем Лесі Українки. Це спостереження, на нашу думку, є одним із найвагоміших у рецензованій праці. Слід також наголосити на домінантній комунікативній стратегії української драматургії межі XIX-XX століть – авторській.

У четвертому розділі **«Комунікативна стратегія трансформації драматургічних текстів»** авторка доводить, що ліричні драми та драматичні етюди Олександра Олеся, Лесі Українки, Л. Старицької-Черняхівської репрезентують комунікативні стратегії трансформації жанрової форми твору, де архітектоніка ліричної драми підпорядковується законам будови ліричних жанрів.

Важливим теоретичним здобутком розділу є розуміння драматизації епічних та ліричних текстів як комунікативного феномену. Цікаві спостереження за родо-жанровими дифузіями висловлює авторка під час аналізу адаптації для сценічного втілення збірки оповідань М. Гоголя «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» драматургами Гаком, Л. Улагаєм-Красовським, С. Черкасеном, Остапом Вишнею. Ці тексти зазнали разючих трансформацій у мистецько-культурному діалозі – старої (реалістичної) та нової (модерної) літературної парадигм.

Матеріал дослідження досить вдало та переконливо ілюструє ознаки перехідності художньої свідомості, які властиві літературному процесу кінця XIX – початку XX століття, та активної естетичної переорієнтації, серед яких у дослідженні можемо виокремити «олітературнення» драми, принцип «очуднення», ліризацію хронотопу, послаблення фабульної дії за допомогою імпресіоністичних ремарок та деталей, перевагу настроєвості та сміхотворчість.

У роботі доведено, що тексти, які постають у періоди трансформації класичної традиції та зміни художніх парадигм, орієнтують читача та глядача на поліаспектність та різновекторність сприйняття, що, відповідно, засвідчує неоднозначність фігури самого реципієнта.

Цілком логічно постають висновки Л. І. Синявської, що завдяки комунікативному підходу до аналізу тексту можливості комунікативних стратегій

твору близькі до універсуму, адже зазначена система оцінок дає можливість фіксувати та враховувати різних комунікантів та варіанти їх діалогічності.

У висновках виокремлено загальнотеоретичну частину та узагальнено думки в окремих розділах, де викладено теоретичні спостереження над драмою кінця XIX – початку XX століття.

Висновки загальнотеоретичного розділу продубльовані та розширені у загальних висновках роботи. Вони підтверджують правомірність наукового пошуку в означеному напрямку. Серед них зазначимо такі: художня комунікація відзначається експериментаторством, що реалізується вибором комунікативних стратегій: 1) на рівні форми; 2) на змістовому та стильовому рівні. Характер та вид художньої комунікації визначаються родо-видовими стосунками, творчим методом автора, структурними схемами організації повідомлення у художньому тексті.

Художня комунікація у драматургії визначається як внутрішня комунікативна система, а текст – як поліфункціональний метатекст, як єднальна ланка в комунікативному акті між адресантом й адресатом. Дослідниця проаналізувала вербальні та невербальні компоненти комунікації, класифікувала ремарки, зафіксувала трансформації ремарок на змістовому та структурному рівнях. Леся Іванівна зазначає, що стратегія літературизації, «олітературнення» драми забезпечує трансформацію жанру – ліризацію та епізацію тексту.

Дискусійні положення та зауваження

Не заперечуючи новаторський та оригінальний характер дослідження зазначимо, що у рецензованій роботі є неточності, дискусійні та суперечливі моменти:

- У першому розділі (1.5.2.) дослідниця стверджує, що «фундаментальною основою комунікативістики є антропоцентризм. Художній текст абсолютно антропоцентричний, адже його творцем, його об'єктом, його реципієнтом є людина» (с.45), проте серед методів дослідження його не зазначено. Відтак у ході дискусії хотіло-

ся б почути більш розгорнуто про використання цього міждисциплінарного методу, зокрема співвідношення положень культурної та соціальної антропології.

- Також у першому підрозділі «визначення комунікації» серед виокремлених підходів до явища відсутні не менш суттєві – поряд із філософсько-культурологічним – як-от психологічний та естетичний, хоча у самій роботі вони враховані.

- Надто категоричним нам видається твердження, що сукупність компонентів комунікації у драматичних творах є завжди письменниками систематизованою і внутрішньо пристосованою до характеру вербального висловлювання (с.12 автореферату). Бо, наприклад, танечні ремарки у «Марусі Богуславці» І. Нечуя-Левицького скоріше орнаментально-декоративні й зі сценічною мовною партитурою не пов'язані.

- Варто також звернути увагу на «випадання» визначення «міфологічного часу» в аналізі драматичної поеми Лесі Українки «Лісова пісня» (с.136), водночас дослідниця вказує на його присутність в стратегії інтертекстуальності, розглядаючи «Кассандру» (с.131).

- Некоректним вважаємо вживання означення «письменник другого ешелону» (с.188).

- На мою думку, позитивним для досягнення більш переконливих результатів було б залучення текстів не лише В. Винниченка, Я. Мамонтова, а ширшого кола драматургів. Водночас слід визнати, що обрані для аналізу драми найбільш вдало окреслюють поширені тенденції тодішнього текстотворення.

- В ході дискусії також хотілося б почути розлогіші коментарі щодо твердження, що «завдяки комунікативній стратегії «театру в театрі» створено текстову ситуацію, яка є естетичним мі-

фом, своєрідним каноном для подібних драм» (с.208) (лірична драма «Над Дніпром» Олександра Олеся)».

Висловлені зауваження та питання мають дискусійний характер і не применшують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження та важливості одержаних результатів.

Загальний висновок

Дисертація (монографія) є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, достатньо апробованою відповідно до сучасних вимог. Її основні положення ідентично відображено в авторефераті.

На підставі ретельного ознайомлення з монографією та основними публікаціями вважаю, що робота на тему ***«Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії»*** відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій: п. 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р., а її авторка ***Синявська Леся Іванівна заслуговує*** на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література (035 – Філологія).

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу — О. В. Когут

О. В. Когут

В. Прокоп

«___» _____ 20___ р.